

ÜNİTE NO: II

TÜRKÇENİN TARİHİ GELİŞİMİ

AMAÇLARIMIZ:

1. Türkçenin derinliğini göstermek
2. Türkçenin eserlerini tanıtmak
3. Türkçenin ölümsüzlüğünü hissettirmek

ANAHTAR KAVRAMLAR:

Konuşma dili, yazı dili, lehçe, şive, yazıt, alfabe, Göktürk Alfabesi, Uygur Alfabesi, Arap Alfabesi, Latin Alfabesi.

İÇİNDEKİLER

- A. Konuşma Dili Olarak Türkçe
- B. Yazı Dili Olarak Türkçe
 - 1. Eski Türkçe Dönemi
 - 2. Orta Türkçe Dönemi
 - 3. Yeni Türkçe Dönemi

ÖZET

Dilimiz öz kaynaklarımızın izlenmesine göre 3.500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bunun 1.300 yıllık diliminde yazı dili olarak kullanılması söz konusudur. Konuşma dili olarak Türkçeyi önce Sakalar, sonra Hunlar kullandı. Sagu,sav, koşuk ve destanlara bakılarak Göktürklerle Uygurların da devlet kurmadan önce Türkçeyi konuşma dili olarak kullandıkları söylenebilir. Yazı dili dönemini 8. Yüzyılın başlarında Göktürkler başlatmış, aynı yüzyılın ortalarında Uygurlar sürdürmüştür. 11. yüzyıldan başlayarak 12. yüzyılda ise Karahanlılar Eski Türkçe Döneminin son halkasını oluşturmuşlardır. 13, 14 ve 15. Yüzyıllarda Orta Türkçe Dönemi, göçler yüzünden iki yazı dili halinde dallanmaya uğrayarak varlığını sürdürmüştür. Kuzey-doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi olarak. Kuzey-doğu Türkçesinin merkezinde Harezmi, Batı Türkçesinin odağında Eski Anadolu

Türkçesi adıyla da bilinen Oğuzca vardır. 16. Yüzyılda başlayan Yeni Türkçe Döneminde ise dilimiz üç yazı diline ayrılmıştır. Doğu Türkçesini Harezmce'nin yerini alan Çağatayca, Kuzey Türkçesini Harezmceyle aynı yüzyıllarda eserler veren Kıpçakça temsil etmişlerdir. Batı Türkçesi, Yeni Türkçe Döneminde dört kola ayrılmıştır. En büyük kol sonradan yerini Türkiye Türkçesine bırakacak olan Osmanlı Türkçesidir. Diğerleri de Azerbaycan ve Türkmen Türkçeleri ile Gagavuzcadır.

A.KONUŞMA DİLİ OLARAK TÜRKÇE

Türkçenin 7.000 yıllık bir dil olduğunu söyleyenler, Sümercedeki 160 Türkçe sözcüğe dayanıyorlar. Bu sözcüklerin Sümerceden dilimize geçmiş olma ihtimalini de düşünerek bu görüşe sıcak bakamıyoruz. Yerli kaynaklara dayanarak dilimizin en az 3.500 yıllık olduğu söylenebilir. Başlangıçta Altayca adlı bir anadilden Moğolca, Japonca ve Korece ile birlikte ayrılan Türkçe, üç lehçe de doğurmuştur. Bunlar Yakutça, Çuvaşça ve Halaçcadır. Türkçeyi ilk konuşan Türkler Sakalardır. Bunu M.Ö. 7. yüzyılda oluşan Alp Er Tunga Sagusundan anlıyoruz. İlk Türk devletinin Sakalar olduğu Zeki V. Togan'ın Umumi Türk Tarihine Giriş adlı eserinde belirlenmiştir.

Sakaların M.Ö. 15. yy.da devlet kurdukları düşünülmektedir. Buna göre Türkçe konuşma dili olarak 3.500 yıllıktır. Yine destan, sav, koşuk gibi öteki sözlü örneklerle bakarak Sakalardan sonra Hunların dilimizi konuştukları Oğuz Kağan Destanı'nın Türkçe oluşundan anlaşılır. Hunlardan sonra da önce Göktürkler, sonra da Uygurlar konuşma dili olarak Türkçeyi kullandılar. Ergenekon ve Göç destanlarının Türkçe oluşu bunun kanıtıdır. Göktürkler daha sonra yazılı dönemi de başlatırlar, Uygurlar da yazılı dönemi sürdürürler.

Konuşma dili döneminin ilk örneği olmak bakımından Alp Er Tunga Sagusu önemlidir. Sagu'da, Saka Türklerinin İranlılarla savaşları ve Alp Er Tunga'nın yiğitliği, ölümü anlatılır. Alp Er Tunga M.Ö. VII. yüzyılda

yaşarnış, İran ordularını defalarca mağlup etmiş bir Saka hükümdarıdır. Tunga, Türk – İran savaşlarında ün kazanmış İran hükümdarı Keyhüsrev tarafından şerefine verilen bir davette zehirlenerek öldürölmüştür. Bu olay, Türk milletini derinden üzmüştür. İşte Sagu bu üzüntünün ürünüdür. Sagu'nun Kaşgarlı Mahmut tarafından XI. Yüzyılda derlenen küçük bir parçası günümüze ulaşmıştır. Firdevsi'nin Şehname'sinde Alp Er Tunga'dan Afrasyap adıyla söz edildiğini de belirtelim. Alp Er Tunga Sagusu'ndan günümüz Türkiye Türkçesi ile yazılmış bir bölüm:

***Alp Er Tunga öldü mü,
Kötü dünya kaldı mı,
Felek öcünü aldı mı,
Şimdi yürek yırtılır!***

***Zaman fırsat gözettı
Gizli tuzak uzattı
Beyler, beyini şaşırttı
Kaçsa nasıl kurtulur?***

***Erler kurt gibi uluşur
Yaka yırtıp bağırsır
Yırlayıcı gibi inilder, ünler
Ağlamaktan gözü örtölür.***

***Beğler atlarını yordu
Kaygı onları durdurdu
Benizleri, yüzleri sarardı***

Sanki safran sürülür.

Sıra Sizde: 1.Türkçeyi konuşma dili olarak ilk kullanan Türkler hangileridir? Bunu neye dayanarak söylüyoruz?

Sıra Sizde: 2. Türkçenin 7.000 yıllık bir dil olduğunu söyleyen araştırmacılar, hangi kaynağa dayanmaktadırlar?

B. YAZI DİLİ OLARAK TÜRKÇE:

Yazı dili olarak Türkçenin geçirdiği dönemleri; eski, orta ve yeni olmak üzere üçe ayırabiliriz. Eski Türkçe dönemi; Göktürk, Uygur ve Karanlı Türkçeleri olarak birbirini izleyen üç halkadan oluşur. Orta Türkçe döneminde aynı anda iki yazı dilimiz ortaya çıkmıştır: Kuzey-Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi. Yeni Türkçe döneminde ise aynı anda üç yazı dilimiz kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar; Doğu, Kuzey ve Batı Türkçeleridir.

I. Eski Türkçe Dönemi

Eldeki bilgi ve bulgulara göre Türkçe ile yazılmış ilk belgeler Yenisey Mezar Taşlarıdır. 5. yüzyıldan kalma bu taşlar, Türkçenin yazı dili kimliğini ortaya koymaktan uzaktır. Ayrıca I. Göktürk Kağanlığının kuruluşunun 30. yılında dikilen Buğut yazıtı, yazı dilimize başlangıç sayılacak nitelikte değildir. Çünkü üç tarafı Soğd yazısıyla Soğdça, bir tarafı Brahmi dilinde yazılmıştır. 2,5 metre yüksekliğinde bulunan bu yazıt, sonraki örnekler gibi kaplumbağa kaideli ve kurttan süt emen çocuk tepeliklidir. Göktürklerin ilk yılları ve komşuları hakkında bilgi vermekten başka Türk anıt mezar geleneğine uygun düzenlenmiş olması önemlidir.

Türkçenin yazı dili olarak bütün görkemiyle boy gösterdiği metin 8. yy. başlarında dikilen Orhun Yazıtlarıdır. Eski Türkçe adıyla anılan ilk yazı dili dönemimizin Göktürk Şivesi ile başladığı bu yazıtlardan anlaşılmaktadır. Yazıtların dilimiz ve tarihimiz açısından değerini M. Ergin şöyle dile getirmektedir:

"Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin ve ilk Türk tarihi. Taşlar üzerine yazılmış tarih. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması. Devlet ve milletin karşılıklı vazifeleri. Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası. Türk askeri dehasının, Türk askerlik sanatının esasları. Türk gururun ilahi yüksekliği. Türk feragat ve faziletinin büyük örneği. Türk içtimai hayatının ulvi tablosu. Türk edebiyatının ilk şaheseri. Türk hitabet sanatının erişilmez şaheseri. Hükümdarane eda ve ihtişamlı hitap tarzı. Yalın ve keskin üslûbun şaşırtıcı numunesi. Türk milliyetçiliğinin temel kitabı. Bir kavmi bir millet yapabilecek eser. Asırlar içinden milli istikameti aydınlatan ışık. Türk dilinin mübarek kaynağı. Türk yazı dilinin ilk, fakat harikulade işlek örneği. Türk yazı dilinin başlangıcını miladın ilk asırlarına çıkartan delil. Türk ordusunun kuruluşunu en az 1250 sene öteye götüren vesika. Türklüğün en büyük iftihar vesilesi olan eser. İnsanlık aleminin sosyal muhteva bakımından en manalı mezar taşları. Dünyanın bugün belki de en büyük meselesi olan Çin hakkında 1250 sene evvelki Türk ikazı".

Eski Türkçe Yazı Dili döneminin 2.halkasını Uygurca oluşturur. Uygurcanın sözlü örneklerini Türeyiş ve Göç destanlarının örneklendirdiği görülür. Yazılı örneklerini ise Buda ve Mani dininin esaslarını anlatan metinler ortaya koyar. Bunlar Turfan yöresinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır.

Uygurların kâğıda kitap basma tekniğini bildikleri anlaşılmaktadır. Dönemden kalma birçok hikâyenin yanında "kökünç" denilen bir tür ilkel tiyatro eseri de vardır. Kalyanamkara Papamkara, Altun Yaruk ve Sekiz Yükmek adlı eserler, Budizm'i anlatan dinî metinlerdir. Irk Bitig adlı eser ise bir fal kitabıdır. Ve Göktürk Alfabesi ile yazılmıştır. Öteki Uygurca eserler ise sağdan sola doğru yazılan ve Arap harflerine çok benzeyen ,Soğdlardan alınma 14 harfli Uygur alfabesiyle yazılmıştır.

- *Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi* (İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade): Burkancılığa ait bir menkıbenin hikâyesidir: İyi düşünceli şehzadenin bütün canlılara yardım etmek ve canlıların birbirlerini öldürmelerini engellemek için bir mücevheri elde etmek üzere yaptığı maceralı yolculuk anlatılır.

Uygurlardan kalma eserlerin Budizm'in esaslarını işlemelerinde, Budizm'in Türk karakterine uymamasının payı vardır. Et yemenin yasaklanması, ete düşkün bir toplum olan Uygurlarca pek benimsenmemiş, et yedikleri için günahkâr sayılan Türkler, günahlardan sıyrılmak için Budizm'i işleyen çok sayıda eser yazmışlardır.

Budizm'in et yerine "**ot**" ilkesi Türklerin göçerlikten kurtulup yerleşik yaşayışa geçmeleri sonucunu doğurmuş, tarımla geçim Türkçenin sözcük dağarcığını geliştirmiştir. Ayrıca Budist rahiplerinin adlarını kullanmaya başlamaları, özel adlarda ve dini terimlerde çok sayıda alıntı sözcüğün Türkçeye girmesine yol açmıştır.

Eski Türkçe döneminin Karahanlı Türkçesidir. 924 yılında 23 yaşında bir sultan olarak tahta çıkan Karahanlı hakanı Satuk Buğra'nın İslam'ı resmen din olarak kabul etmesiyle başlayan bu dönemde ilk ürün İslamiyetin kabul edilmesini konu edinen Satuk Buğra Han Menkıbesi'dir. Sözlü bir ürün olan bu menkıbeyi yine bir sözlü ürün olan Cengizname izler. Bu sözlü ürünlerden sonra ilk İslami eserler yazılır. Soğd kökenli Uygur Alfabesi bırakılarak Müslüman olan ülkelerin kullanmaya başladığı 28 harfli Arap Alfabesi alınır. İlk örnekler bu alfabe ile yazılır.

Karahanlı döneminde verilen yazılı ürünlerde Türkçeye din yolu ile Arapçadan, sanat yolu ile de Farsçadan binlerce sözcük ve birçok ek girer. Verilen örneklerde geleneksel Türk şiirinin ölçü ve birimi yanında Divan şiirinin aruz ölçüsü ve beyit birimi de kullanılmıştır. Yazıtlardan sonra Türkçenin şaheseri sayılan ilk örnekler Karahanlı Türkçesi ile verilir.

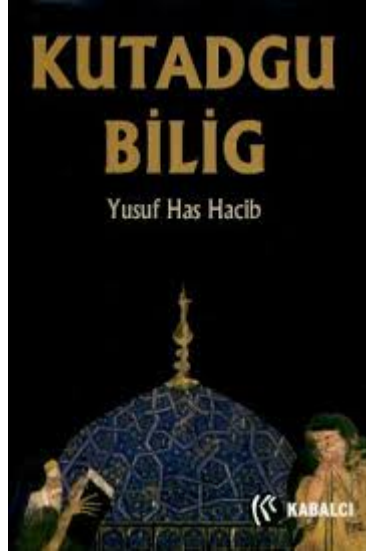
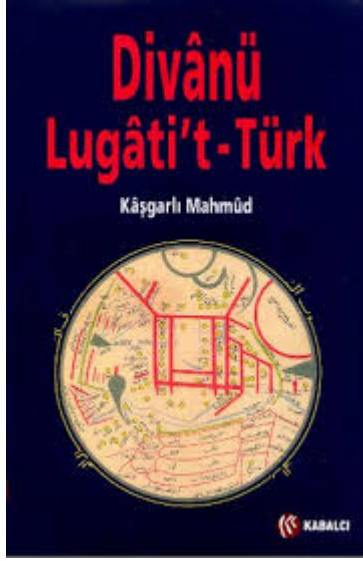
İlk örnek Yusuf Has Hacıp tarafından yazılan Kutadgu Bilig'dir. Kutadgu Bilig, her iki Dünya'da da mutluluğa kavuşmak için gidilmesi gereken yolu göstermek maksadıyla yazılmıştır.

Yusuf Has Hâcib'e göre, öteki dünya'yı kazanmak için bu dünyadan el etek çekerek yalnızca ibadetle vakit geçirmek doğru değildir. Çünkü böyle bir insanın ne kendisine ne de toplumuna bir yararı vardır; oysa başkalarına yararlı olmayanlar ölümlere benzer; bir insanın erdemi, ancak başka insanlar arasındayken belli olur. Asıl din yolu, kötülerini iyileştirmek, cefaya karşı vefa göstermek ve yanlışları bağışlamaktan geçer. İnsanlara hizmet etmek suretiyle faydalı olmak, bir kimseyi, hem bu dünyada hem de öteki dünyada mutlu kılacaktır.

Kutadgu Bilig, 1069-1070 yıllarında ve mesnevi tarzında yazılmıştır. Nazım birimi beyittir. (Redif ve kafiye kullanılmıştır.) Alegorik ve didaktiktir, 6645 beyitten oluşur. Siyasetname türünün ilk eseridir. Bazı bölümlerinde ansiklopedik bilgiler vardır. 4 soyut kavram üzerine kurulmuştur. Bunlar; Kün Togdı (hükümdar, kanun, adalet); Ay Toldı (mutluluk, saadet); Oğurmuş (akıbet, hayatın sonu); Ögdülmüş (Akıl, zekâ) Karahanlı Türkçesiyle yazılan ikinci eser Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı Divan ü Lugat i't-Türk'tür. Divan ü Lügati't-Türk'te, bugün ölmüş birçok güzel sözcük bulunduğu gibi, o zamanki kültürün ve medeni varlığın yüksekliğini gösterir bir hayli tanık da vardır.

Hele Türk fiillerinin yapısını gösteren kısımlar pek değerlidir; kitapta yer yer dil üzerine önemli kurallar söylenmiş; ses değişimleri, gramer halleri, diyalekt ayırtıları açık olarak gösterilmiştir. Bundan başka saymış olduğum şeyleri tanıklamak için bol ve zengin örnekler de vermiştir. Bu örneklerin çoğu cümle halinde olduğu için büyük bir anlama, değerli bir çözümleme kolaylığı göstermektedir. Örnekler; koşuklar, sagular, savlar, beyitlerden oluşur. Biz bu örneklerden yalnız o zamanın dil durumunu öğrenmekle kalmıyoruz; Türkün eski tarihini, edebiyatını, yaşayışını, düşüncesini de birlikte öğreniyoruz. Bu faydalardan başka o zamanki coğrafi durum üzerine de doğru bilgiler elde ediyoruz.

Şimdiye değin eski Türk Dili ve eski Türk varlığı üzerine bunun kadar işe yarar, bunun kadar elverişli bir eser görülmemiştir; bu eser, tektir, tek kalacaktır. Türk dünyası Kaşgarlı Mahmut'un adını her zaman saygıyla anacaktır. 1073'te yazılan eser, Türkçenin ilk sözlüğü, antolojisi, ansiklopedisi ve dil bilgisi kitabıdır. Araplara Türkçe öğretmek, Türkçenin yaygınlığını göstermek için yazılmıştır. Kaşgarlı Mahmut, bu eseri yazabilmek için, birçok Türk boyunu gezerek derlemeler yapmıştır. Divanü Lügati't-Türk 7500'den daha fazla Türkçe sözcük içerir. Dönemin özelliklerini yansıtan sözcükleri barındırması eserin değerini artırır.

Eserin önsözünde eserin yazılış amacını açıklarken hadislerle yer vermesi ilginçtir.. Yazar, gelecekte İslam'a en büyük hizmeti Türklerin vereceğini bu hadislerin ışığında belirlemiştir. Özellikle İstanbul'un fethini müjdeleyen hadisteki bilgiyi Türklerin gerçekleştireceğini söylemesi bu nedenle de Türklerin Arapça öğrenmeleri yerine Arapların Türkçe öğrenmeleri gereğini ileri sürmesi ve sözlüğünü de bu amaçla yazdığını sezdirmesi çok anlamlıdır. Kaşgarlı'nın bu girişimi sonraki yüzyıllarda da bir örnek oluşturmuş, Kölemenler birçok Türkçe-Arapça sözlük yazarak Araplara Türkçe öğretmeye çalışmışlardır. Et Tuhfetü'z-Zekiyye fi Lügati't-Türkiyye bu söylediğimize bir örnektir.

Karahanlı Türkçesiyle yazılan üçüncü önemli eser Atabetü'l Hakayık'tır. Konusu din ve ahlaktır. Allah'a Peygamber'e ve Dört Halife'ye övgüler vardır. Türk İslam Edebiyatı'nın ikinci büyük eseridir.

Eserin adı Gerçeklerin Eşiği anlamına gelir. Öğretici, bilgilendirici bir eserdir. Gazel ve kaside denilebilecek tarzda şiirler vardır. Eser mesnevi tarzında yazılmıştır. 46 beyit ve 101 dörtlükten oluşmaktadır. Aruzun Fe û lün fe û lün fe û lün fe û l kalıbıyla yazılmıştır. Arapça ve Farsça kelimeler vardır. Telmih sanatına sık yer verilmiştir. Eser 14 bölümden oluşur. Baştaki 5 bölüm giriş, şairin "nevi" adını verdiği 8 bölüm

asıl konu, sondaki 1 bölüm de bitiriş bölümüdür. Giriş bölümü kaside biçimiyle (aa ba ca da...) yazılmıştır.

Karahanlı Türkçesiyle yazılan dördüncü önemli eser Divan-ı Hikmet'tir. Eserde Ahmet Yesevi'nin kurucusu olduğu Yesevilik tarikatına ait bilgiler, dervişlik üzerine övgüler, cennet-cehennem tasvirleri, İslam peygamberinin hayatı ve mucizeleri anlatılır. Kitapta Allah aşkı Peygamber sevgisi işlenmiştir. Hikmet, hoş, hayırlı anlamlarına gelir. Sade ve yalın bir dil kullanılmıştır. Aruz ve hece ölçüsü bir arada kullanılmıştır. Dörtlük ve beyitlerle yazılmıştır. 144 hikmet ve 1 münacaattan oluşur. İstifham ve Tecahül-i Arif sanatları sık kullanılmıştır.

Eski Türkçe döneminde verilen eserlerdeki Türkçeyle Türkiye Türkçesi arasında belirgin farklar şöyle sıralanabilir:

1. Günümüz Türkçesinde g- ile başlayan sözcükler k- ile başlar.
2. Günümüzde d- ile başlayan sözcükler t- ile başlardı.
3. Bugün "v" ünsüzü taşıyan sözcüklerimizde "b" kullanılmıştır.
4. Belirtme ekimiz -i, -ik, yönelme ekimiz -e, -ge biçimindeydi.
5. -an ortağ eki, -gan biçiminde kullanılmıştır.
6. İle edatı yerine -n kullanılmıştır: okun> okla gibi.
7. Gibi yerine eşitlik eki -çe/-ça kullanılmıştır: subça> su gibi
8. -acak eki yerine -tacı, "alırım" yerine de alırmın kullanılmış.

Cevap Anahtarı:**Sıra Sizde 1:**

Sakalardır, Alp Er Tunga Sagusu'nun Türkçe olmasına dayanarak söylüyoruz.

Sıra Sizde 2:

Sümerceye dayanıyorlar. Sümercede 160 dolayında Türkçe sözcük bulunduğu araştırma sonucu ortaya çıkmıştır.

Sıra Sizde 3:

Türkçe yazılmış ilk edebi ürün Göktürkler tarafından yazılmış Orhun Anıtlarıdır.